Mihai ZAMFIR
București

DESPRE CONDIȚIA STILISTICII ROMÂNEȘTI

Liste complete cuprinzînd cărțile și studiile de stilistică apărute la noi au fost întocmite cu diferite ocazii și pot fi oricînd consultate. În cele ce urmează, vom încerca doar să definim statutul stilisticii ca disciplină în România ultimei jumătăți de secol.

A schița sumar istoria stilisticii românești din această perioadă presupune însă o operațiune mai degrabă hermeneutică decît consemnativă. E o istorie ce abia acum poate fi făcută cu exactitate și fără complexe, deoarece anumite adevăruri esențiale pot fi pronunțate de foarte puțină vreme. Începuturile postbelice ale disciplinei au încercat să reia o tradiție interbelică extrem de interesantă, ilustrată de diferiți savanți cu orizont european în afară de orice discuție. Dacă încercările unui N. I. Apostolescu, Petre V. Haneș ori Ovid Densusianu aparțin mai degrabă preistoriei stilisticii, nu încape îndoială că scrierile lui Matyla Ghyka despre "numărul de aur", ale lui Pius Servien despre ritmul prozei ori cele ale lui D. Caracostea (cu deosebire **Expresivitatea limbii române**, 1942) aparțin stilisticii propriu-zise, celei mai avansate, în acel moment, pe plan european. Rîndurile lui Valery despre studiile de pionierat ale lui Pius Servien dezvăluie uimirea filozofului-poet atunci cînd observase că intuițiile pot fi cuantificate.

Cînd teroarea ideologică a cuprins România pe la mijlocul deceniului al V-lea, iar numele citate mai sus ajunseseră interzise, reinstaurarea stilisticii a devenit o chestiune socio-politică dintre cele mai delicate. Simpla proclamare a autonomiei stilului — o autonomie epistemologică, se înțelege, premisă indispensabilă a cercetării — reprezenta atunci o erezie de proporții față de canoanele oficiale. Însuși cuvîntul "stilistică" dispare. Între 1946 și 1956, absența termenului în publicațiile din țara noastră spune mult despre regimul disciplinei. Recunoașterea existenței stilisticii echivala cu o recunoaștere a autonomiei literaturii, atunci cînd toate eforturile oficiale aveau drept scop înregimentarea ei ideologică.

Reinstaurarea stilisticii în România va fi încercată de Tudor Vianu. Cronologic, prima tentativă datează din 1955 sub forma studiului **Cercetarea stilului**. Urmează prima carte de stilistică din epoca comunistă, **Problemele metaforei și alte studii de stilistică**, a aceluiași Tudor Vianu, apărută în 1957. Încercare doar pe jumătate reușită: la cîteva luni după înăbușirea Revoluției din Ungaria, teroarea ideologică se făcuse mai dură decît oricînd, astfel că în 1957 nu mai era permis nici măcar ceea ce fusese în 1955 ori 1956. Condeiele de serviciu care au scris despre carte au condamnat-o în diverse grade, reproșîndu-i — toate — însăși tema demonstrației — și anume despărțirea stilului de "mesaj".

Astăzi știm că Tudor Vianu prelungea prin **Problemele metaforei...** (scrisă de fapt la Belgrad între 1948 și 1949) o viziune interbelică asupra stilisticii: sugestiile lui Vossler și ale lui Leo Spitzer apăreau topite

BDD-A27144 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:50 UTC)

într-o metodologie cu accente personale, configurată încă din 1941 prin **Arta prozatorilor români.** Publicarea cărții constituia, însă, un act fățiș de insubordonare: în toate comentariile pe care le-a făcut pe marginea ei, Tudor Vianu sublinia deschis "refugiul în lingvistică" la care valorile literare autentice erau obligate. Stilistica devenise opțiune ideologică.

Pentru a pătrunde în cîmpul culturii oficiale chiar și pe poarta din dos, stilistica a fost nevoită să recurgă la subterfugii astăzi amuzante, în epocă mai degrabă jenante. Pînă și croceanul G. Călinescu, adversar decis și locvace al stilisticii, își dădea seama că demersul stilistic poate reprezenta o stavilă împotriva ideologiei ridicate la rangul de dogmă. În cadrul Institutului al cărui director era, G. Călinescu a propus studierea și comentarea operei lui V. Vinogradov, unul dintre marii stilisticieni sovietici, supraviețuitor al grupului formalist și autoritate în materie. Pentru moment, exemplul sovietic putea fi invocat cu succes în apărarea disciplinei dubioase.

Relativa liberalizare din anii '60 și alibiul toleranței sovietice pentru stilistică au făcut posibilă crearea la București a Cercului de poetică și stilistică, sub îndrumarea lui Tudor Vianu, Al. Rosetti și Mihai Pop. În urma comunicărilor și discuțiilor din cadrul lui, discuții la care au luat uneori parte Roman Jakobson ori Ladislau Gáldi, s-a născut prima Școală românească de stilistică de după război. Traiectoriile membrilor-fondatori ai acestui grup vor fi dintre cele mai diverse. Astfel, Toma Pavel va deveni unul dintre propagatorii doctrinei lui Greimas dincolo de Ocean, pentru a evolua apoi spectaculos spre o meditație stilistică asupra condiției literaturii înseși (**Lumi ficționale**, 1987: trad. rom. 1993); Sorin Alexandrescu urmează aproximativ același drum, ajungînd, în anii '70, alături de T. Van Dijk, campionul greimasianismului în Olanda (**Logique du personnage**, 1978); Virgil Nemoianu depășește structuralismul căruia îi închinase prima micro-monografie de la noi, pentru a trece — prin stilistica temelor și motivelor — spre o istorie literară de tip formal (**The Taming of Romanticism**, 1984). Culegerea **Studii de poetică și stilistică** (1966) grupase primele comunicări ale membrilor Cercului: antologia comentată **Poetică și stilistică** (1972) de Mihai Nasta și Sorin Alexandrescu, încheia, într-un fel, activitatea Cercului. Am ales intenționat trei exemple de evoluție științifică ulterioară a unor membri ai Cercului stabiliți în străinătate, pentru că doar în acest caz putem face abstracție de contextul politic românesc. Ceea ce s-a întîmplat cu membrii Cercului rămași în România relevă, în egală măsură, rezistența intelectuală, anecdota și represiunea. Din motive lesne de înțeles, nu ne vom opri mai mult asupra chestiunii. Să notăm doar că, datorită acestor membri, stilistica a pătruns în Universități și în publicațiile academice consacrate mai ales lingvisticii și teoriei literare.

Una dintre consecințele afirmării stilisticii a reprezentat-o iradierea ei în domenii pînă atunci retranșate în spatele unor metodologii tradiționale. Matematica și folclorul sînt două exemple surprinzătoare. Poetica matematică, disciplină complet constituită, este la noi, în bună măsură, creația profesorului Solomon Marcus, îndrumătorul prin vocație al stilisticienilor, după dizolvarea Cercului. În jurul profesorului Mihai Pop, stilistica folclorului s-a dezvoltat continuu, deși într-o ambianță excesiv

BDD-A27144 © 1994 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:50 UTC)

de discretă. Un volum precum **La sémiotique du folklore,** editat de Solomon Marcus (Klincksieck, 1978), a afirmat școala de poetică matematică din țara noastră concomitent cu o serie de aplicații remarcabile în domeniul folclorului. O generație de stilisticieni, majoritatea de formație exactă, orientau stilistica spre parametri europeni.

Trebuie să precizăm că stilistica s-a dezvoltat, artizanal, în condiții dificile, și în afara Cercului bucureștean. Contribuțiile lui G. I. Tohăneanu (despre stilul eminescian, 1965, și despre stilul lui Creangă, 1969) arătau că la Timișoara se forma o școală de stilistică și de versificație în umbra clasicistului stilistician (I. Funeriu, Smaranda Vultur); de influență mai ales anglo-saxonă, la curent cu contribuțiile lingvisticii americane în materie, un grup clujean (Carmen Vlad, Zoltan Sz bo, Mircea Borcilă) specula dimensiunea practică a analizei stilistice; la Iași, tentative izolate (precum cea a lui D. Irimia) duceau mai departe stilistica lingvistică de nuanță gramaticală.

Simptomul iradierii stilisticii românești din ultimul deceniu poate reprezenta un subiect interesant de meditație. Pe de o parte, stilistica a început să fie revendicată cu elan de specialiști în domenii conexe, convertiți la analiza textului literar. Profesorul I. Coteanu a codificat normele unei stilistici funcționale: ceea ce întreprinde el, începînd cu **Stilistica funcțională a limbii române** (1973), reprezintă revizuirea lui Bally în lumina achizițiilor prezentului. Un întreg grup de tineri cercetători a aprofundat sugestiile maestrului. Am asistat apoi la apariția multor studii de pragmatică ori de meditație lingvistică pe seama textului literar, multe dintre aceste tentative realizate într-un limbaj programat sibilinic.

A doua tendință, mult mai interesantă, mi se pare a fi reprezentată de infuzia stilisticii în critica și istoria literară, în meditația asupra sensului literaturii. Fără să înregistreze aderențe explicite, aceste apropieri sînt reale și spontane. Este suficient să amintim că unele dintre cele mai interesante cărți de stilistică din ultimul deceniu aparțin unor critici și istorici literari, ale căror rezerve mentale față de stilistică erau notorii în urmă cu douăzeci de ani. După ce a lăsat stilistica să-i modeleze istoria romanului românesc (vezi, îndeosebi, **Arca lui Noe**, III), Nicolae Manolescu a propus un mic manual de stilistică a poeziei prin cartea **Despre poezie** (1987); o operațiune similară, cu model geometrizat, oferă Eugen Negrici prin **Sistematica poeziei** (1986), în timp ce Paul Cornea, autoritate incontestabilă în domeniul istoriei literaturii din secolul al XIX-lea, pune la contribuție achizițiile stilisticii în teoria lecturii (**Introducere în teoria lecturii,** 1988).

Spectacolul aparent dezordonat al stilisticii românești contemporane nu trebuie să ne inducă în eroare: ne aflăm în fața unei științe la începuturile ei, o știință ce abia se constituie, căutînd, lent, să sincronizeze achizițiile interne cu metodologia universală a epocii noastre.

BDD-A27144 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:50 UTC)